

MIRJANA ULE

Mladina in družbeni razvoj

Ziherlovi dnevi, Škofja Loka 1985

Skorajda samo po sebi se razume, da so bili v letu mladih Ziherlovi dnevi posvečeni mladim. Toda lahko se je domeniti za temo, težje za usmeritev in vsebinsko podobo posvetovanja o takšni tematiki. »Pojem« mladi in mladina pač zaobjema težko ulovljiv splet pojavov in problemov, ki jim je včasih skupno samo to, da se tičejo določene generacije. Zgledi iz domačih in tujih logov kažejo, da razpravljanje o mladih lahko kaj hitro zvedeni v plehke posplošitve, paternalistično moraliziranje, ideološke poduke in v neplodne spore o konceptih. Zdi se, da to omogoča že sam predmet razprave, kajti mladine je vse prej kot enoznačno določen socialni pojav. Prej bi dejali, da je »vsota projekcij« različnih institucij, avtoritet, ideologij. V sklopu mladinske tematike se najdejo, npr., tako obsežna in medsebojno različna področja, kot so, npr., socializacijski poteki v družbi, družbena kriza, nova socialna gibanja, transformacija družine, vprašanja o kvantitativni in kvalitativni metodologiji družboslovja itd. Zato je bilo treba že v zasnutku posvetovanja paziti na to, da se vse zadeve ne »raznese« v medsebojno ločene segmente, od česar na koncu ne bi ne udeležencem na družbi, ne mladim ostalo ničesar.

To je še toliko bolj pereče, ker je danes vprašanje, kaj je in kaj bo z mladino, eno najbolj vročih družbenih vprašanj in ta njegova lastnost lahko zelo hitro – tudi na negativen način – učinkuje na slehernem posvetovanju o mladini (namreč tako, da ga razžene v vakuum). Ne morem reči, da smo se na letošnjem posvetovanju vedno znali izogniti grozečim čerem, toda do omenjenega razpada vendarle ni prišlo. Nasprotno mislim, da so se pri delu vseh sekcij pojavljale nekatere skupne misli in centralni problemi ter da so bile v precejšnji meri izostrene pomembne teme, ki bodo po mojem mnenju še dalje odmevale. Okrog teh izostritev oz. bodic sem skušala organizirati tudi tole poročilo.

O poteku in notranji organizaciji letošnjih Ziherlovih dni naj najprej povem, da je potekalo v petih sekcijah:

- sekciji o konceptualnih in metodoloških izhodiščih preučevanja mladine,
- sekciji o družbenoekonomskem in samoupravnem položaju mladine,

- sekciji o družbenopolitičnem organiziranju in angažiranju mladine,
- sekciji o mladih v vzgoji in izobraževanju ter
- sekciji o kulturi, vrednotah, informiranju in ustvarjanju mladine.

Glavno smer posvetovanja smo opredelili z naslovom Mladina kot dejavnik razvoja ter podnaslovom Mladina med preteklostjo in prihodnostjo.

V teh besedah je že skrita prva čer, ki lahko ogrozi vsako sodobno razmišljanje o mladini. To je namreč prepričanje, da je mladina zgolj generacijska skupnost, ki jo določa čas oz. biografsko obdobje ter da je zato »prehodna« skupnost. Njeni člani se nenehoma menjavajo, obenem pa skupno in posamično šele iščejo svoj trden status v družbi. To pomeni, da tako rekoč že vnaprej razumemo početje in stvaritve mladih kot nekaj »začasnega«, kar »se še išče«, kar ima svoj telos v bodočnosti, česar konec koncev ne smemo vzeti čisto resno, ker ima v sebi ostanke otroške igre – ter je vedno obremenjeno z generacijskim spopadom zaradi delitve družbenih vlog in statusov (zagotavljanje kariere, težnja po preseganju povprečja, po tem, da te opazijo bistveno drugačni itd.).

Tak tip razmišljanja o mladini in mladosti je nedvomno dovolj utečen in vsakdanji, vendar pa mladino že vnaprej deproblematizira. Glavna njegova slabost je položaj tistega, ki s takšnim stališčem nastopa do mladih. To je namreč položaj »odraslosti«, izpolnjenega telosa biografskega razvoja, »zrelosti« tega, ki je že prispel do nekakšne življenjske socialne vloge in statusa, skratka, pomeni referenčno točko, na katero se mora nanašati vse, kar je v polnem pomenu človeško, odgovorno, zavestno itd. Takšno pojmovanje je izraz mita o jasno deljenih in za vsakogar obveznih življenjskih pasajah.

Da takšno gledanje na mladino (in na samega sebe kot odraslega) nikakor ni brez razlomov, kaže že to, da poleg mita o mladini kot družbenemu izrazu generacijske in statusne pasaže od otroštva k odraslosti obstaja še drugi prav tako močno razširjen mit o tem, da se vse bistveno za posameznika odigra v mladosti, da je nadaljnje življenje le preigravanje mladostnih tem in pogrevanje ohlajene juhe oz. da je mladost pristni, pravi medij svobode, odprtih možnosti, ljubezni itd. Največkrat oba mita srečamo pri istih ljudeh, seveda nereflektirano povezana med seboj in sicer ne glede na to, da sta si pravzaprav v kontradiktornem odnosu.

Namen posvetovanja pa ni bilo pogrevanje teh mitov o mladini in mladosti. Če je bilo zapisano »Mladina kot dejavnik razvoja«, smo s tem mislili na to, da so mladi danes protisloven dejavnik in da se okrog njih sklepajo centralna družbena protislovja naše družbe. Po drugi strani so zaradi potenciala znanja, ki ga posedujejo, sposobni za vedno bolj samostojno artikulacijo lastnega položaja, za svoj lasten in univerzalen odziv na protislovja. Zato so torej dejavnik razvoja. In če je bilo pripisano »Mladina med preteklostjo in prihodnostjo«, potem to ne pomeni »vmesne« pasaže med otroštvom (preteklostjo) in odraslostjo (bodočnostjo), temveč to, da se v mladih na usoden način križajo pritiski tradicij, zgodovinsko

preseženih dob ter alternative bodočnosti, toda tako, da sta tako preteklost kot bodočnost »sočasno« navzoči, da se mladi danes (ne šele jutri) nahajajo v alternativah, ki bodo za vso družbo dozorele jutri.

To razmišljanje nas privede že k prvi izostritvi. Kakšen koncept mladine sploh obeta smiselno razpravo in raziskovanje? In, ali obstoj »mladine« sploh moremo pričakovati, če odštejemo vse ideološke projekcije vanjo? Je to odštevanje sploh mogoče storiti in smo torej vedno pred nekakšnim ideološkim konstruktom? Izostritev in bodica teh vprašanj je v tem, da skušajo že v začetku postaviti pod vprašaj množico tez, pričakovanj, prepričanj, ki jemljejo mladino in mlade kot dejstvo, tako rekoč naravno dano v vsaki družbi. Potem se postavljajo samo še vprašanja, kako to mladino »ustrezno« organizirati, vzgojiti, družbeno integrirati, motivirati za to in ono, raziskovati itd. In če pogledamo, kaj naj bi sploh bila ta mladina, ostanemo največkrat pri najbolj banalnih opredelitvah, npr. po letih (npr. od 15 do 27 let), po včlenjenosti v šolske institucije ali celo kar po včlanjenosti v razne »mladinske« institucije. Seveda jih s tem lahko opredelimo kot »socialni objekt«, toda enako formalno, kot bi to storili s katerimikoli drugačnimi formalnimi opredelitvami, torej na zunanji način.

Če se pri tako opredeljeni socialni skupini potem najdejo razni problemi, zanimiva, zlasti iritantna početja, potem so to pač »mladinski problemi«, »mladinska početja« itd. In potem se spet sprašujemo, zakaj je »mladina« takšna, zakaj tako in tako reagira, kaj storiti z »mladino« itd. Ne opazimo, da takšno pojmovanje ostaja cirkularno in prazno. Skratka, razmišljanje po modelu tautologije: »mladina je to in to zato, ker . . . je mladina«.

Kar nekaj razpravljalcev je neposredno ali posredno opozorilo na ta, nedvomno ključni problem. Njegova družbeno-ideološka relevantnost je v tem, da tako »na prazno« opredeljena mladina zlahka služi kot nalepka za zamegljevanje realnih družbenih problemov in dogajanj z navideznimi problemi, ki se jih potem tudi navidezno rešuje. Če se, npr. na nekem plesišču ali v šoli stepejo ljudje različnih narodnosti, potem to po vladajočem pojmovanju ni zgolj izraz nacionalizma, temveč – poudarjeno – izraz »zapuščene mladine«, ki mu potem sledi večji pritisk na šole in druge pedagoške institucije, naj, npr. »vzgajajo« (prevzgajajo) mladino z večjo disciplino in z večjo idejnostjo. Pri tem pa se spregleda, da se niso stopili niti kot »mladi« niti ne kot »nacionalno« opredeljeni, temveč kot v kot potisnjeni ljudje brez perspektiv, realno proletarizirani, toda brez proletarske zavesti. In da v takšnem položaju niso zgolj ti »mladi«, temveč vedno večji del celotne populacije. Zato njihova problematika ni specifično »mladinska« in ni stvar slabe vzgoje ipd. in temu šola in pedagoški instrumentalizem bore malo odpomoreta.

Opazovanje dogajanj med t. i. mladimi brž pokaže, da gre za protislovne razvojne tendence. Po eni strani se izgublja pomen vseh do sedaj znanih določil mladine, ker se bodisi raztegujejo na čedalje več generacij,

na čedalje večji del življenja (npr. šolanje, iskanje lastne identitete itd.) bodisi veljajo za čedalje manjši del življenja oz. le za otroštvo (npr. seksualna vzdržanost, nepoznavanje glavnih vidikov življenja odraslih, prekoračenje socialnih tabujev in podobno), ali pa se vedno bolj enakomerno porazdelijo med vse ljudi (npr. veliko prostega časa, potrošniška naravnost, udeleževanje v subkulturnih projektih, alternativnih gibanjih). To pomeni, da »mladina izginja«. Toda po drugi strani taista mladina postaja pomemben subjekt družbenih sprememb, zlasti z množičnim in aktivnim sodelovanjem v novih socialnih gibanjih in zaradi velikega interesa za informacijsko tehnologijo.

Prve opredelitve, ki izginjajo, so po mnenju nekaterih razpravljalcev tiste, ki pojmujejo mladost kot »podaljšano socialno otroštvo«, torej kot posebno, družbeno vzpostavljeno odvisnost od odraslih in od družbenih institucij. Druge, ki se uveljavljajo, vzpostavljajo mladino kot subjekt izrazito univerzalnih, tj. generacijsko in statusno nevezanih socialnih in kulturnih dejanj. V obeh primerih je vidno, da z »mladinskostjo« ne pojasnimo nobenega od teh procesov. Še več, zdi se, da ena vrsta procesov (izginjanje mladine) povzroča druge (spreminjanje v nov socialni subjekt) in obratno. Gre torej za dve plati istega procesa, ne pa za antagonizem. Do pojmovnega protislovja pridemo le, če na silo predpostavljamo nadaljnji obstoj mladine, kot jo tradicionalno razumemo. Oz., realni antagonizem je nasprotje med družbenim pritiskom na člane določenih generacij, da se identificirajo s socialnim otroštvom in s podrejenostjo določenim ideološkim aparatom države (šola, politične institucije, vojska) ter med upiranjem teh generacij temu pritisku, upiranjem, ki raste iz spoznanja, da novih, od izkustev prejšnjih generacij drugačnih izkustev ne more razlagati in osmisлити nihče drug kot sedanja »mlada generacija«.

Mladina je ne le družbeno, temveč tudi zgodovinsko relativen pojav. Do njene konstitucije pride v meščanski družbi, zlasti z uvedbo obveznega šolanja in vedno daljšega šolanja, z uvedbo obvezne vojaške službe za moški del mladine, učinki množične kulture na homogenizacijo generacijsko specifičnih kultur itd. Gre za univerzalizacijo procesa odraščanja, ki vsebuje vse večjo abstraktnost, formalnost, institucionalno discipliniranje, vendar vse to izolirano od sfere dela.

Zgodovinski proces konstituiranja mladine sicer res odpira intenzivnejši, ploden in neomejen razvoj človekovih sposobnosti, toda v glavnem zgolj na ravni celotne družbe, ne pa individualno. Individualno pa konstituiranje mladine prav tako spremlja degradacija in dehumanizacija posameznika. V tem smislu je vsak razvoj čez meje meščanske družbe tudi začetek negacije mladine. To se praktično zarisuje v sodobnih družbah, ki doživljajo strukturalno krizo, ki je tako meščanska kot birokratsko-socialistična družbena ureditev ne more odpraviti. Mladina se kot del strukturalne krize sodobnega sveta pojavlja kot možni akter pri njenem premagovanju in preseganju, toda tako, da bo v tej krizi obsojena na izginotje.

Na te kritične misli se takoj navezuje druga izostritev: Kako naj zasnujemo »mladinske raziskave«, se pravi, kako naj se družboslovci lotimo raziskav mladine? Kako zagrabiti mladino, to »gospo, ki izginja«, a obenem preseneča izza naslednjega vogala? Zlasti to velja za tradicionalne kvantitativne prijeme, ki večinoma nekritično pristajajo pri uporabi najbolj trivialnih opredelitev na strukturiranja mladine. Statistično ugotovljeni povprečki največkrat zakrijejo pomembne razlike v kakovosti, ki na oko niso statistično pomembne, so pa znaki pomembnih tendenc razvoja, napovedujejo zelo splošne pojave v bodočnosti. Mnogi raziskovalci so zaradi teh izkušenj predlagali kvalitativne raziskovalne metode, npr. biografske analize, analize primerov, intervjuje, akcijske raziskave. Na primeru pravkar potekajoče oz. zaključujoče se prve faze jugoslovanske in slovenske mladinske raziskave (okvir JUIO-raziskave) so skušali prikazati kombinacijo obeh metod. Podobno se je raziskovalna skupina, ki obdeluje mladinske delovne akcije, predstavila kot poskus uvedbe kvalitativne metodologije v družboslovno raziskovanje. Te raziskave so želele opozoriti na »specifične razlike«, ki jih ustvarjajo mladi v odnosu na večinsko družbeno, politično in kulturno sceno in v medsebojnih odnosih. Takšno raziskovanje gotovo ni nevtravno, kajti izhaja iz pozitivnega interesa za tisto, kar ne pokrije homogenizirajoča kapa družbenega uniformiranja mladih. Takšno raziskovanje ne ostaja le pri objektivnem prikazu dejstev, temveč je tudi del samoartikulacije mladih, njihovega nasprotovanja homogenizaciji, socialnemu otroštvu kot tudi infantilnem vdajanju temu, kar dovolj množično ponuja komercialna ali institucionalna etabrirana »mladinska kultura«. Na to, drugo varianto je prepričljivo opozorilo raziskovanje položaja mladine v Josipdolu, zapuščenem polproletarskem kraju pod Pohorjem.

Vendar pa glavna ost teh raziskav ni v njihovi akcijski, kvalitativni naravnosti, temveč v vznemirljivem vprašanju, ki se z njimi zastavlja še bolj kot pri tradicionalnih raziskavah. Ali ne »zlezemo« s to metodologijo mladini »pod kožo« in potem to vednost prepustimo »družbi«, ideologom, institucijam, ki izvajajo »usmerjajoč« pritisk na mlade itd.? Ali nismo potem še na slabšem kot prej, ker raziskovanje mladine postane dejavnik socialne kontrole? Ti pomisleki ne prizadevajo le raziskovanja mladine, temveč vsako kvalitetno družboslovno raziskovanje. Zadevajo v večni problem možnosti brezinteresnega raziskovanja oz. natančnejše, raziskovanja, ki ne bi bilo že del potencialnih socialnih kontrol.

Razprava je privedla do hipoteze, da raziskovanja mladine ni mogoče osvoboditi ideoloških projekcij, ker je mladina dominanten ideološki objekt. Toda z novimi prijemi samoumevnost teh ideoloških obrazcev vendarle lahko problematiziramo. Če razni družbeni dejavniki, ideologi, načrtovalci novih šolskih reform itd. že lahko »uporabijo« te raziskave, potem jih vsaj ne morejo gladko. Manipulacije, ki se jih lotevajo, pa postajajo razvidnejše in luknjaste, torej bolj podvržene kritiki.

Naslednja tema, ki so se je lotili v več sekcijah, je bilo vprašanje

mladinskega radikalizma. Tako teoretične napovedi kot empirični podatki kažejo, da se v sedanji družbeni krizi mladina radikalizira, kar se kaže v prvi vrsti v vedno ostrejšem odklanjanju pritiskov, avtoritet, tradicij, ideološkega poigravanja z zgolj simboličnim zastopanjem (na ravni proslav, manifestacij, nikakor ne na ravni odločitev). Toda ta radikalizacija gre v različne smeri, od delikventnosti, nacionalističnih izbruhov, do avtonomnih levih gibanj (pri nas jim pravimo kar »ultralevi«, kot da bi bila prava levica stvar pametne sredine med ekstremi).

Zanimivo pa je, da se je kar precej razpravljalcev gibalo predvsem okrog vprašanja, kako pravilno kanalizirati ta spontani radikalizem mladine, kar je po mojem mnenju zgrešeno. Radikalizem je znak nasprotovanja razmeram, kanaliziranje pa poskuša ohraniti te razmere čimbolj nedotaknjene. Zato po mojem mnenju nima dosti smisla razpravljati o tem, kaj naj npr. ZSMS napravi, da bo bolj privlačna za mlade, če pa se po drugi strani od nje pričakuje predvsem omenjeno »kanaliziranje« upornih sil. Edino smiselno se mi zdi (in tako je menilo več avtorjev), da preprečimo »negativno« radikalizacijo v desno in druge oblike infantiliziranega upora mladih, upora, ki je že vnaprej obsojen na lastni neuspeh in se zato izraža kot gola igra, nacistična provokacija. In spet, ne zato, ker bi bile provokacije kot takšne slabe, temveč zato, ker infantiliziran protest ostaja zgolj pri njih, za njimi pa je globalna pripravljenost na konformizem z obstoječim.

Četrta pomembna zaostritev diskusije se je dotikala kompleksa vzgoje in izobraževanja, zlasti v zvezi z evalvacijo usmerjenega izobraževanja. Zatika se namreč že pri samem konceptu izobraževanja, pri smotru in konceptu »vsestransko razvite osebnosti«. Diskusija o tej temi je bila zadnje čase zelo pereča. Tu se je le nadaljevala. Le na kratko naj označim osrednji problem. Ta koncept (koncept URO-ja) ravno s svojo navidezno humanistično in idealno naravnostjo prekriva, legitimira obstoječe parcelizacije osebnosti. Delne in razbite osebnosti tako prikaže kot vsestransko razvite (npr. pri tistih interpretacijah, ki vidijo VRO kot sintezo izobraževanja in dela) in, končno, zmotnost tega koncepta je v postvarjanju procesa. Kvečjemu se da govoriti o vsestranskem (neomejenem) razvoju osebnosti, ki pa realnih omejenosti in »enostranosti« vsake osebnosti ne ukine. Na mlade, ki realno izkušajo delovanje koncepta VRO v pedagoški praksi, deluje kot ideološki stereotip.

Podobno ostra in vroča je bila diskusija o svetovno-nazorski, duhovni enakopravnosti in pluralizmu v šoli. Bodica, ki tiči tu, je seveda pojmovanje enakopravnosti vernih in nevernih v šoli in zunaj nje; vprašanje, ali je moralno in družbeno upravičeno, da šola konkurira cerkvi in da skuša pri učencih razviti ateistični svetovni nazor. Kljub zanimivosti te problematike pa lahko ugotovimo, da se problem vere in nevere vendarle ne zaostruje med mladino, da je glede tega vsaj med seboj vedno bolj tolerantna. Če bi se začeli obnavljati spori na tej ravni, potem bi to verjetno pomenilo korak nazaj v družbenem prostoru (nekam v 19.

stoletje). Politizacija vere in ideologizacija šole lahko prispevata k oživiljanju tovrstnih sporov, zato moramo vedno znova opozarjati, da razvijanje socialistične zavesti ne pomeni vzgoje v ateističnem duhu (in seveda tudi ne v duhu vere).

V sklop diskusije o nazorski usmerjenosti šole je spadala tudi diskusija o STM, ki je bila zelo kritična do tega predmeta in kolikor dlje bomo ostajali pri sedanjih formah in usmeritvah, toliko več ne- ali celo anti-markсистov bo sproduciral.

Zadnja izrazita pozornost razpravljalcev se je osredotočila na neskladje med našo družbo in sodobno informacijsko družbo, ki se pospešeno razvija v razvitem svetu. Opozorjeno je bilo, da je vrednostni in motivacijski sistem v večjem delu naše družbe »tradicionalen«, namreč tak, da ustreza tradicionalni tehnologiji, ne pa sodobni, moderni tehnologiji. Za tradicionalno, predindustrijsko družbo je značilna prostorska zaprtost in po drugi strani tehnološka stagnacija. To so družbe »zaključenega kolača«, kot je bilo rečeno v razpravi. To pomeni, dobrine so omejene in je treba z njimi varno gospodariti. Znanje je zelo omejeno, povečini last določenih elit. V takšni družbi prevladujejo egalitarni sindrom, konformizem in tradicionalizem.

Današnja ekonomska in tehnološka stvarnost zahteva prelom s to tradicijo, toda ekonomska in družbena kriza, ki ju preživlja naša družba, ohranjata obdobje zaključenega kolača. To pomeni, da destimulirata individualnost, kreativnost, težita obenem k egalitarnosti in avtoritarizmu. Takšna družba je sovražno razpoložena do mladih, ki vanjo vnašajo nemir, ki želijo nekaj več od povprečja, ki nasprotujejo avtoritetam in želijo resnično demokracijo.

Zanimiva je bila diskusija o pomenu računalništva za mladino. Ali je upravičeno dejati, da so mladi že zato, ker so tako množično navdušeni za mikro-je (in tako spretni pri tihotapljenju), že tudi nosilci tehnološke revolucije? Res je, da so na tem področju zelo iniciativni. Toda samo dejstvo, da »imajo« mikroračunalnike doma, še ne pomeni kakšne posebne tehnološke inovacije. Tako in tako jih po večini uporabljajo za igrice, amatersko hackeraštvo itd. Do kakšne bolj proizvodne uporabe pa še ni prišlo. Zato se kaj lahko tudi sedanji val navdušenja za mikroračunalnike izkaže za plitvo, čeprav nedvomno uspešno ideološko potezo, ki naj začasno preusmeri pozornost mladine od bolj pomembnih družbenih problemov. (To je moja pripomba na to dogajanje). Vendar pa se mi zdi, da je uvajanje računalniške pismenosti pomembno za emancipacijo od ideoloških stereotipov. Ljudi uči natančnega mišljenja, stroge logičnosti, postopnosti v analizah, ne dopušča meglenosti definicij, vseprekrivajočih totalizacij, skratka, praktično zavrača ves tisti videz dialektičnosti, ki jo mladim pogosto vcepljajo šola, mediji, politični govori in resolucije, videz, ki je tu namesto resnične dialektične pameti; toda na vso srečo se še vedno dogaja realna dialektika in mladi so prav v njenem žarišču.

Naj na koncu omenim še dve posebnosti letošnjih Ziherlovih dnevov.

Prva je ta, da je manjkalo mnogo etabliranih družboslovnih raziskovalcev, druga pa, da je bilo zastopano zelo veliko mlajših raziskovalcev, ki so tako imeli priložnost, da se izkažejo v vsaj približno enakopravni diskusiji s kolegi. Prva značilnost kaže na marginalnost teme in s tem potrjuje domnevo o marginalnosti mladine pri nas, druga pa na to, da morejo mladi to marginalnost z izzivi znanstveni in politični javnosti včasih vendarle uporabiti tudi sebi v korist.